

ПРИНЦИПИ ВЗАЄМОДІЇ СУДОВОЇ ВЛАДИ З ІНСТИТУТАМИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ: ВИДИ ТА ЇХ ХАРАКТЕРИСТИКА

Олійник Віктор Миколайович – аспірант Класичного приватного університету м. Запоріжжя

УДК 340.142+342.57

У статті визначено види принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства та надано їх характеристику. У структурному відношенні принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні запропоновано уніфікувати у трирівневу систему: загальні, галузеві та спеціальні принципи. Наголошено на потребі нормативного закріплення принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні у чинних, а також у майбутніх рамкових нормативних актах, які стосуються реформування судової влади.

Ключові слова: інститути громадянського суспільства, судова влада, принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства, загальні принципи, галузеві принципи, спеціальні принципи.

The article defines the types of principles of interaction between the judiciary and civil society institutions and gives their characteristics. In structural terms we propose to unify the principles of interaction between the judiciary and civil society institutions in Ukraine into three levels: general, sectoral and specific. We emphasise the need to consolidate regulatory principles of interaction between the judiciary and civil society institutions in Ukraine in the current and future framework regulations relating to the reform of the judiciary.

Keywords: civil society, the judiciary, the principles of interaction between the judiciary and civil society institutions, general principles, sectoral principles, specific principles.

Articolul definește tipurile de principii de interacțiune între instituțiile judiciare și ale societății civile, împreună cu caracteristicile lor. În context structural al principiilor de cooperare între instituțiile judiciare și ale societății civile din Ucraina, s-a sugerat unificarea sistemului pe trei niveluri: general, sectorial și orientări specifice. S-a menționat necesitatea de a consolida principiile de interacțiune între instituțiile judiciare și ale societății civile care operează în Ucraina, precum și în următoarele acte normative, privind reforma sistemului judiciar. Cuvinte cheie: instituții ale societății civile, sistemul judiciar, principiile de interacțiune între sistemul judiciar și instituțiile societății civile, principii generale, principii sectoriale, orientări specifice.

Постановка проблеми. Принципи права як основні юридичні ідеї обумовлюють зміст і визначають характер усіх елементів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні як системи,

забезпечують їх єдність та узгодженість. Така аргументація актуалізує необхідність загальнонотейоретичного дослідження значення основоположних принципів права при взаємодії судової влади з інститутами громадянського

суспільства в Україні, а також визначення самостійної системи спеціальних принципів в цій сфері.

Розбудова громадянського суспільства є одним із стратегічних пріоритетів державного та суспільного розвитку України. Особлива увага при цьому приділяється питанням підвищення ефективності взаємодії між органами державної влади усіх рівнів та інститутами громадянського суспільства. Тому, видається, що основне завдання при дослідженні статусу судової влади, її ролі у становленні громадянського суспільства в нашій країні полягає у пошуці і реконструкції тих демократичних принципів, які лежать в основі національної правової культури і можуть бути розвинені у процесі взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика розуміння принципів права представлена у низці робіт вітчизняних та зарубіжних авторів: В. Ведяхіна, К. Ведяхіної, А. Колодія, О. Машкова, В. Малиновського, Л. Наливайко, О. Петришина, С. Погребняка, О. Скурко, О. Суркової, О. Уварова, Т. Фулей, В. Цветкова, О. Цибулевської та багато інших. Однак, не достатньо дослідженим залишається питання щодо видів принципів права взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні.

Метою статті є визначення видів принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства та надання їх характеристики.

Виклад основного матеріалу. З урахуванням існуючих теоретичних розробок у сфері принципів права у структурному відношенні принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні доцільно уніфікувати у трирівневу систему, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи. Така класифікація видається цілком виправданою як теоретично, так і практично.

Загальні принципи стосуються усіх напрямів та сфер взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Вони відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосис-

темній площині діяльності цих елементів. До загальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести такі:

- принцип гуманізму. Полягає в тому, що юридичні норми, що містяться у нормативно-юридичних актах та реалізуються в процесі взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні мають бути спрямовані на забезпечення прав і свобод людини та громадянина, зокрема права на судовий захист та справедливе судочинство;

- принцип демократичності: право виражає волю народу, формується за рахунок відповідних форм народовладдя. Однією з таких форм можна назвати участь громадянського суспільства, його інститутів у реалізації судової влади;

- принцип верховенства права: у відносинах при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні має панувати право;

- принцип гласності є відображенням демократичної природи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, засобом, за допомогою якого вибудовуються зворотні зв'язки між цими елементами. Цей принцип передбачає відкриту процедуру взаємодії суду з інститутами громадянського суспільства при постійному інформуванні відповідних суб'єктів про зміст і спрямованість форм взаємодії, їх обговорення на стадії вироблення та прийняття;

- принцип законності вимагає від суб'єктів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства не тільки узгоджувати власні дії та рішення з положеннями відповідних нормативних актів, а і мотивує до їх доповнення і вдосконалення;

- принцип прозорості при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні передбачає інформаційну відкритість діяльності органів судової влади, що зумовлена певною специфікою, характерною для діяльності суду. До форм реалізації принципу прозорості при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести демократичний порядок формування судової системи та суд-

дівського корпусу; інформованість суспільства про механізм функціонування судової влади, про рішення, що ухвалюються судами, про призначення і особисті якості представників судової влади, а також надання гласності і відкрите обговорення всіх цих питань у рамках публічного дискурсу; взаємодія органів суду із засобами масової інформації тощо;

– принцип системності: є важливим фактором взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Цей процес має відбуватися на системній основі, бути впорядкованими та узгодженими з минулими і майбутніми рішеннями (діями). Зазначений принцип дає змогу вибудовувати одну лінію взаємодії, об'єднати дії в єдину цільову програму, де суб'єкти взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні є взаємопов'язаними елементами, які мають своє місце та роль у процесі взаємодії.

Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, у свою чергу, закладають підґрунтя для певних напрямів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду. Але водночас галузеві принципи не тільки виконують формальну роль проміжної ланки у цьому процесі, а і є умовою успішного функціонування судової влади, досягнення бажаного ідеалу справедливого судочинства. Вони покликані унеможливити перешкоди щодо функціонування судової влади в процесі її взаємодії з інститутами громадянського суспільства в Україні, зокрема у таких випадках, як конфлікт інтересів, порушення балансу компетенцій тощо.

Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні – це ті принципи, в яких розкрива-

ються найважливіші сутнісні риси інституту суду, окреслюються індивідуальні напрямки подальшого розвитку судової влади, а також організаційні аспекти відправлення судочинства. Можна умовно виділити основні та організаційні галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. До основних галузевих принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести:

– принцип рівності: рівність доступу до судової влади, що в організаційному плані передбачає рівні можливості суб'єктів судового процесу, гарантування для них однакових шансів звернутися до суду для реалізації свого права на захист. Ця юридична гарантія забезпечується також порядком звернення до суду, рівним доступом до інформації про його місцезнаходження, вільним доступом до судових рішень, публічністю судового розгляду справ, об'єктивними критеріями розподілу судових справ між суддями тощо;

– принцип доступності. Принцип доступності судової системи – один з важливих аспектів здійснення верховенства права й права на судовий захист. Основною ідеєю доступності суду є створення сприятливих процедурних умов для розв'язання судових спорів;

– принцип справедливості. Це основоположний (фундаментальний) принцип судової системи, який живить майже усі принципи судового ладу України, починаючи від принципів доступності суду, законності судової процедури і складу суду, змагальності і гласності процесу, рівності перед законом і судом, обов'язковості судових рішень і, закінчуючи принципами кадрового забезпечення судової системи. Зокрема, особа, призначена на посаду судді, складаючи присягу, присягає Українському народові «об'єктивно, безсторонньо, неупереджено, незалежно, справедливо та кваліфіковано здійснювати правосуддя від імені України» (ст. 57 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1];

– принцип науковості: передбачає цілеспрямований вплив на суб'єктів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні на основі пізнання

та використання об'єктивних законів і закономірностей в інтересах забезпечення оптимального функціонування судової влади.

Призначення галузевих організаційних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні полягає у тому, що, діючи разом, вони організовують судові органи та спрямовують їх діяльність на захист прав і свобод людини та громадянина, конституційного ладу, політичної й економічної систем, інших соціальних цінностей. До такого роду принципів можна віднести недоторканність суддів; самостійність судів і незалежність суддів, народних і присяжних засідателів; незмінюваність суддів; змагальність і рівноправність сторін; участь громадян у здійсненні правосуддя; відкритий розгляд справ у всіх судах; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; неупередженість, об'єктивність і компетентність суду тощо.

Переходячи до аналізу спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, слід наголосити на необхідності виокремлення, з одного боку, принципів взаємовідносин суддів та суддівських органів із суб'єктами владних повноважень, а з іншого – принципів взаємовідносин судів з громадськістю.

Спеціальні принципи взаємовідносин судів з громадськістю в західній теорії права отримали назву принципів належного врядування, вихідних засад спілкування суб'єктів реалізації публічної влади, представлених у нашому випадку судами, з приватними особами. Принципи належного врядування є категорією, що виникла як наслідок розвитку європейської теорії адміністративного права. Впровадження названих принципів у сферу діяльності суб'єктів публічної влади було пов'язано з необхідністю закладення єдиних стандартів її функціонування, які сприяли б максимально повній реалізації прав, свобод та законних інтересів приватних осіб. Ці принципи корисні для становлення громадянського суспільства, яке вбачає у них захист від незаконних, необґрунтованих і недоцільних рішень чи дій суб'єктів владних повноважень. Разом із цим, за допомогою прин-

ципів належного врядування можна досягти і інших цілей, таких як контроль суспільства над функціонуванням органів судової влади та суддів, мінімізація корупції у судах тощо.

Принципи належного врядування розвивалися та удосконалювалися одночасно з розвитком та удосконаленням форм і методів (інструментів) діяльності суб'єктів публічної влади в демократичних та правових державах світу, насамперед мова іде про держави-члени Європейського Союзу. Перелік цих принципів не є вичерпним, він може доповнюватися новими принципами належного врядування, які неодмінно виникнуть з огляду на світову тенденцію до надзвичайно стрімкого розвитку та ускладнення суспільних відносин.

Слід зауважити, що такі аргументи щодо розширення принципів належного врядування, як стрімкий розвиток та ускладнення суспільних відносин, торкається і внутрішньоорганізаційних аспектів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. Тенденції до намагання української влади знайти більш сучасну модель співпраці з новим «постмайданним» суспільством, реформа національного суду, розвиток інформаційних взаємовідносин, зумовлений появою сучасних телекомунікаційних технологій, активізація засобів масової інформації та інші чинники стрімко впливають на процес взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, породжуючи нові принципи такої взаємодії. Все це дає підстави для визначення більш широкої підсистеми спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, до яких можна віднести:

– принцип соціального партнерства. Соціальне партнерство, тобто соціальні дії, засновані на солідарності і взаємній відповідальності, є одним з найважливіших механізмів взаємодії органів державної влади та громадських об'єднань в сучасних демократичних країнах. З метою встановлення соціального партнерства в структурі органів судової влади різних рівнів в Україні спостерігається процес створення нових форм вза-

ємодії з громадськими об'єднаннями, а також особливих громадських структур, основною метою яких є визначення вектора розвитку відносин суспільства і держави в особі її судової гілки влади. Це пов'язано з тим, що соціальне партнерство стало розвиватися тоді, коли представники держави і громадянського суспільства почали працювати спільно, усвідомивши, що це вигідно кожному з них і суспільству в цілому задля досягнення спільних цілей, зокрема мова йде про проведення судової реформи. Соціальне партнерство судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні засноване на таких постулатах, як зацікавленість кожної з взаємодіючих сторін в пошуку вирішення проблем на шляху реформування судової системи; об'єднання зусиль і можливостей сторін у вирішенні проблем, з якими стикається кожна особа при зверненні до суду; конструктивна співпраця у вирішенні спірних питань; прагнення до пошуку реалістичних рішень, а не до імітації такого пошуку; взаємоприйнятний контроль і врахування інтересів тощо;

– принцип цілеспрямованості. Застосування цього принципу має відношення до об'єкту взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, яким є право людини на судовий захист, якісне судочинство або, ще більше, – справедливий суд. Саме для досягнення цієї мети прикладаються зусилля для організації процесу взаємодії;

– принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства. Зважаючи на конфлікт природу національного судочинства, пошук діалогу інститутів громадянського суспільства та судової влади в Україні, визначення принципів такої взаємодії є на сьогодні вкрай важливим завданням;

– принцип ефективності. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, окрім іншого, означає, що всі суб'єкти взаємодії створюють результат, що задовольняє потреби суспільства, раціонально використовуючи надані ресурси. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні передбачає, насамперед, застосування найпростіших та

одночасно найефективніших засобів для досягнення результату;

– принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом професіоналізму (компетентності). Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві може бути як прямою (шляхом залучення їх до розробки проєктів нормативних актів, делегування публічних повноважень тощо), так і опосередкованою – через відповідні посередницькі інституції (представницькі органи). Кодексом належної практики громадської участі у процесі прийняття рішень, прийнятим Конференцією міжнародних неурядових організацій у 2009 році, визначено чотири рівні участі у процесі прийняття рішень залежно від її ступеня: інформація, консультація, діалог, партнерство [2]. Слід сказати, що на сьогодні, маючи сукупність відповідних нормативно-правових актів, українські суди все частіше практикують реалізацію згаданого принципу. Так, наприклад, однією з форм реалізації принципу участі представників громадськості у судочинстві можна визнати участь науковців, представників громадськості у Науково-консультативній раді вищого спеціалізованого суду (п. 1 ст. 37 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»), засіданнях Пленуму Верховного Суду України (ч. 4 ст. 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів») [1] тощо.

Принцип участі представників громадськості у судочинстві є умовою поєднання представницької демократії з формами прямого волевиявлення громадян. Реформа судової влади, спрямована на підвищення рівня її ефективності, є реалізацією соціального замовлення населення. Визначальною ланкою, свого роду посередником між владою (судовою владою) та населенням є громадські ради, які, будучи залученими законом до процесу формування суддівського корпусу, беруть участь у проведенні судової реформи, виражаючи волю народу.

Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві тісно пов'язана із загальним принципом гласності, який поширює свій вплив на всі стадії організації і

діяльності суддівських органів. Без гласності неможливі ні обрання суддівського корпусу, ні їх подальша діяльність, ні створення необхідних умов і передумов для ефективного контролю громадськості над роботою посадових осіб і органів суду. Принцип участі представників громадськості у судочинстві виступає як найважливіший компонент принципу поєднання представницької демократії з формами прямого волевиявлення громадян. У такому поєднанні він не втрачає своєї самостійності, а навпаки бере на себе провідні функції, доводить свою ключову роль в системі принципів. Реалізація принципу участі представників громадськості у судочинстві, участі у прийнятті рішення покладає на суди обов'язок розробляти та постійно удосконалювати форми та методи співпраці з громадськістю, що є необхідним кроком на шляху підвищення рівня довіри населення до судової влади.

Висновки. Підводячи підсумки, необхідно зазначити наступне.

Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні доцільно уніфікувати у трирівневу систему, де співіснують загальні, галузеві та спеціальні принципи. Виділення трирівневої системи принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні ґрунтується на критерії сфери поширення принципів права і рівні їх взаємодії між собою.

Загальні принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні стосуються усіх напрямів та сфер взаємодії, відображають всі закономірності та процеси, які відбуваються у внутрішньосистемній площині діяльності цих елементів. До загальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести принцип гуманізму, принцип демократичності, принцип верховенства права, принцип гласності, принцип законності, принцип прозорості, принцип системності та інші принципи.

Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні закладають підґрунтя для певних

направів функціонування судів, утворюють внутрішньосистемні взаємовідносини між суб'єктами такого роду взаємодії. Галузеві принципи є проміжною ланкою між загальними та спеціальними принципами при взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні, гарантом реалізації загальних принципів з одного боку, а з іншого – запобіжником надмірного втручання інститутів громадянського суспільства, окремих їх представників в діяльність суду. Галузеві принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна умовно поділити на основні та організаційні. До основних галузевих принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести принципи рівності, доступності, справедливості, науковості та ін. До організаційних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести недоторканність суддів; самостійність судів і незалежність суддів, народних і присяжних засідателів; незмінюваність суддів; змагальність і рівноправність сторін; участь громадян у здійсненні правосуддя; відкритий розгляд справ у всіх судах; гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами; неупередженість, об'єктивність і компетентність суду тощо.

Спеціальні принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні підкреслюють особливості процесу взаємодії, визначають його методологію, сприяють індивідуалізації взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства як самостійного правового явища в загальній системі державного управління. До спеціальних принципів взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні можна віднести: принцип соціального партнерства; принцип цілеспрямованості; принцип дотримання балансу інтересів судової влади та інститутів громадянського суспільства; принцип ефективності; принцип участі представників громадськості у судочинстві, який пов'язаний із принципом про-

фесіоналізму (компетентності) та інші принципи.

Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні на теперішній час не знайшли свого нормативного закріплення, що, безумовно, негативно позначається на ефективності здійснення судочинства в Україні, відносинах суддівських органів та суддів із суб'єктами громадянського суспільства, проведення судової реформи. З огляду на це, існує необхідність зафіксувати такі принципи насамперед у чинних, а також у майбутніх рамкових нормативних актах, які стосуються реформування судової влади. В цілому, принципи взаємодії судової влади з

інститутами громадянського суспільства в Україні складають систему, вони діалектично пов'язані між собою і для досягнення високих результатів мають втілюватися тільки в комплексі.

Література

1. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 року (зі змін. та допов.) // Відомості Верховної Ради України. — 2016. — № 31. — Ст. 545.
2. Міжнародна практика заходів, спрямованих на зміцнення довіри між державою та організаціями громадянського суспільства [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/ukraine/75885>